

Araştırma Makalesi • Research Article

**İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI TÜRK MODERNLEŞMESİNDEKİ AKS
DEĞİŞİMİNİN İZLERİ: HÜR FİKİRLER MECMUASI¹**

Traces of the Axis Change in Turkish Modernization After the Second World War: *Hür Fikirler Mecmuası*

Dr. Öğr. Üyesi İlyas Sucu

Orcid: 0000-0003-0506-5690// Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü.

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 17 Mart 2020

Düzeltilme tarihi: 08 Nisan 2020

Kabul tarihi: 29 Mayıs 2020

Anahtar Kelimeler: Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti, Hür Fikirler Mecmuası, liberalizm, muhafazakârlık.

ÖZ

II. Dünya Savaşı ertesinde değişen uluslararası konjonktürle birlikte Türkiye’de Kemalist modernleşme sorgulanmaya başlanmış, demokratikleşme yönünde yeni bir sürece girilmiştir. Bu süreçte liberal/muhafazakâr söylemler eleştiri ve önerilerini daha güçlü bir şekilde ifade etme imkânı bulmuşlardır. Böylesi bir konjonktürde Ali Fuad Başgil ve Ahmet Emin Yalman’ın öncülüğünde bir grup fikir adamı tarafından 1947 yılında Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti kurulmuş ve cemiyetin yayın organı olarak da Hür Fikirler Mecmuası yayınlanmıştır. Mecmua, cemiyet kadar uzun ömürlü olamasa da - 1948 ve 1949 yıllarında 11 nüsha yayınlanmıştır- yayımlandığı dönemin siyasal bağlamı dikkate alındığında ve ayrıca ele aldığı meseleler ve bu meseleleri ele alış biçimi itibarıyla oldukça etkilidir. Bu incelemede, kimi kaynaklarda Cumhuriyet dönemi liberal düşünce geleneğinde ilk sivil hareketi olarak ifade edilen Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti’nin süreli yayını olan Hür Fikirler Mecmuası monografik olarak ele alınmış ve mecmuadaki yazılar temalaştırılarak incelenmiştir.

ABSTRACT

With the changing international conjuncture following World War II, Kemalist modernization began to be questioned in Turkey, entered into a process of democratization and liberal / conservative ideologists were able to express criticism and suggestions more strongly. In such a conjuncture, Ali Fuad Başgil and Ahmet Emin Yalman founded the Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti with a group of friends in 1947 and published the Hür Fikirler Mecmuası as a publication of the society. Although the magazine is not as long-lived as the community, -it has been published in eleven copies in 1948 and 1949- it is remarkable as regards the political context of the period in which it was published, as well as the issues it addresses and the way it handles these issues. In this report, the Hür Fikirler Mecmuası, which is the periodical publication of the Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti, which is expressed in some sources as the first civil movement in the liberal thought tradition of the Republican era, was handled monographically and the articles in the magazine were themed and examined.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 17 March 2020

Received in revised form 08 April 2020

Accepted 29 April 2020

Keywords: Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti, Hür Fikirler Mecmuası, liberalism, conservatism.

¹ Bu inceleme yazarın, 13-14 Ekim 2017 tarihlerinde Çarşamba/Samsun’da gerçekleştirilen *Vefatının 50. Yıldönümünde Bir Düşünce İnsanı Olarak “Ali Fuad Başgil ve Siyasal Mücadeleleri” Uluslararası Sempozyumu’nda* sunduğu ve *Bildiriler Kitabı’nda* yer alan *Hür Fikirler Mecmuası’nın Türk Düşünce Tarihindeki Yeri* başlıklı sunum metninin yeniden gözden geçirilmesiyle oluşturulmuştur.

Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: ilyas.sucu@omu.edu.tr.

Giriş

Kısa ömürlü fakat yayınlandığı dönemin siyasal/toplumsal koşulları ve akisleri dikkate alındığında etkisi maddi ömrünü aşmış olan, 1948 ve 1949 yıllarında toplamda 11 sayı yayınlanan ve *Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti*'nin yayın organı olan *Hür Fikirler Mecmuası*, Türkiye'nin liberal/liberal-muhafazakâr düşünce geleneği içinde önemli bir aşama olarak kabul edilir. Mecmua, Türkiye'nin 1945 sonrası deneyimleyeceği yeni bir modernleşme tarzının ilk izlerini görmek adına önemli bir kaynak olarak değerlendirilebilir. Özellikle modernleşme ve demokratikleşme süreçleri arasında uzun yıllardır süren çelişkili ve çatışmalı ilişki; ifade, basın, örgütlenme hürriyetlerindeki 1945 sonrası yeni düzenlemeler; II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası ekonomiyle uyum çerçevesinde yeniden ele alınan devletçi politikalar mecmuanın ana gündemidir. Mecmua ayrıca liberal ve muhafazakâr düşüncenin bir aradalığını izlemek adına da fırsattır.

Hür Fikirler Mecmuası incelemesi için mecmuanın tüm sayılarına ulaşılmış ve bu sayılardaki bütün yazılar (özgün makaleler, tercümeleler, iktibaslar, beyannameler, cemiyet havadisleri ile ülke ve dünya gündemine dair gelişmeler) okunmuş ve temalar çerçevesinde sınıflandırılmıştır. İnceleme iki temel soruyu referans alarak yürütülmüştür: 1. *Hür Fikirler Mecmuası*'nda yayınlanan yazılarda hangi temalar öne çıkmaktadır, bu temaların ele alınış biçimi nasıldır ve bu temalar çerçevesinde ne tür düşünceler serdedilmiştir? 2. Türk düşüncesi içerisinde liberal ya da liberal/muhafazakâr olarak ele alınan mecmuada, liberal ve muhafazakâr öğeler olarak hangi düşünceler öne çıkmaktadır? Bu sorular izleğinde öncelikle mecmuadaki yazılar tema/alt-temalara göre sınıflandırılmıştır. Bu temalaştırma girişiminde beş tema belirlenmiş ve inceleme bu beş temaya göre kaleme alınmıştır: Basın/yayın hürriyeti, eğitim meselesi, dil tartışmaları, iktisadi politikalar, zihniyet ve siyasal rejim olarak demokrasi. Mecmuanın yayınlandığı dönem dikkate alındığında incelemenin Türkiye'nin modernleşme sürecinde aks değiştirdiği bir dönemi ve bu dönem tartışmalarını kavramaya yardımcı olacağı da düşünülmektedir. Mecmuanın monografik incelenmesinden önce ise mecmuanın yayınlandığı dönemin ve yine mecmuanın bağlı olduğu fikir ocağının (*Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti*) kısa bir anlatısının yapılması, mecmuayı ve mecmuada ele alınan temaların kavranışını kolaylayacaktır.

Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti

“Hülasa, bizim ve dünyanın istikbali, salim düşünceli, ihtiraslarına hakim, hür fikirlerini yaymaktan çekinmeyen, hür fikirli adamların çoğalması ve birleşmesine bağlıdır. Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti tohumlarını attı. Hepinize ve hepimize, sağlam ve bereketli bir mahsul dilerim.”
Halide Edip Adıvar

Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanından II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar devam eden dönem oldukça karmaşık, siyasal olanın ekonomik ve toplumsal olanla iç içe geçtiği, toplumun otoriter/yetkeli bir anlayışla dizayn edildiği bir dönem olarak karşımızdadır. Bu süreç siyasal literatürde *tek parti dönemi* olarak kavramsallaştığı gibi Kahraman'ın (2012) kavramları ödünç alınarak bu dönemi ordu, bürokrasi ve aydınlardan oluşan *Tarihsel Blok*'la özdeşleşmiş bir *kurucu koalisyon* tarafından toplumsal yapının hukuksal-kültürel bir eksen tarafından dönüştürülmesi yani *pasif modernleşme* olarak kavramak da mümkündür. Bu dönem devletin bekası fikrinin ön planda veya her şeyin belirleyicisi olduğu, Batılılaşmanın Kemalizm olarak radikal bir biçim aldığı, muasır medeniyet vurgusunun belirginleştiği, Zürcher'in (2005: 15-16) deyişiyle “etkin bir tek parti sisteminin siyasal, ekonomik ve kültürel milliyetçiliğin ve modernleştirmeye ve laikleştirmeye yönelik reformların bir arada bulunduğu otoriter bir baskı” dönemidir. Yeni bir birey/kimlik ve toplum/kültür tasarımı ve bu tasarımın toplumsal devrimler yoluyla gerçekleştirilmeye çalışıldığı, bunun için siyasal özne yaratmadan solidarist korporatist bir yaklaşımla ve bu yaklaşımın hukuksal/kültürel ve siyasal/ekonomik uygulamalarıyla hayat bulan bir tarihsel kesittir.

II. Dünya Savaşı ve sonrasında Türkiye, ülke dışında ve içinde yaşanan bir dizi gelişmeye bağlı olarak bir toplumsal değişim/dönüşüm sürecine girmiştir. Savaş sonrasında Doğu ve Batı blokları olarak

ayrımışan dünyada Türkiye, tercihini Batı olarak belirlemiştir. Bu ise tek parti dönemi boyunca ısrarla uygulanan “ulusal plan”ın bir anlamda rafa kaldırılması, ülkenin siyasi/ekonomik ve toplumsal olarak bu taraf ülkelerin sistemleriyle entegrasyonunu şart kılmıştır (Albayrak, 2014). Ülkeyi uzun yıllar tek parti rejimiyle yönetmiş olan Cumhuriyet Halk Partisi’nin (CHP) siyasal olarak çok partili hayata geçişi hukukileştirmesi, CHP dışında yeni partilerin kurulması, seçim yasasının değiştirilmesi; ekonomik olarak ulusal planın işlerliğini yitirmesi, *Marshall Planı* ve *Truman Doktrini* yardımlarının kabulü, *Dünya Bankası*’ndan bir heyetin ülkeye davet edilmesi; toplumsal olarak köylüyü topraklandırmaya dair *Toprak ve Tarım Reformu Yasası*, isteğe bağlı din dersleri, İmam Hatip kurslarının ve İlahiyat Fakülteleri’nin açılması, sanat değeri olan türbelerin açılması gibi uygulamalar ile uluslararası sisteme entegrasyonun işaretleri olarak İsrail Devleti’nin tanınması ve NATO’ya üyelik başvurusu; 1945 ile 1950 arasında cereyan etmiş ve kendisinden sonraki tüm süreci etkilemiş hadiselerdir.

Fakat CHP’nin tüm bu çabaları, yani kendi iktidarının zirvesindeyken toplumsal değişim/dönüşüme imkân tanıyan yeni bir modernleşme² girişimleri, toplum nezdinde istediği karşılığı bulmamış, Türkiye’nin 1946 ile başlayan ve 1950 ile de keskinleşen demokratik yeni toplum tasavvurunun taşıyıcı öznesi Demokrat Parti (DP) olarak belirginleşmiştir. DP, Mardin’in (2008) merkez-çevre kuramına atfen çevrenin temsilini üstlenen bir siyasi oluşumdur. Bir taraftan “milleti İslamiye vurgusunun 1924 sonrasında fiili ve fikri olarak ciddi bir geri çekilmeye ve sönükleşmeye uğradığı” (Kara, 2012: 25) ve dolayısıyla tek parti dönemi boyunca halkın yerel/dini kültürden yoksun bırakılması, diğer taraftan ise hem daha önce kaldırılmış olan *Aşar Vergisi*’nin İnönü döneminde *Toprak Mahsulleri Vergisi* adında yeniden uygulanması ve özellikle savaş yıllarınca köylülüğün iyice yoksullaşması, hem de CHP’nin toprak dağıtım yasasına karşı çıkan eşraf ile özellikle ülkenin Batı kesimlerinde köy-kasaba bütünleşmesinin gerçekleşmiş olması (Mardin, 2008: 67-68) ve bunun uygulanan ekonomik modelin sınırlarını zorlaması bir çevre bilincini oluşturmuş görünmektedir.

II. Dünya Savaşı’ndan 1950’de DP iktidarına kadar olan bu dönem yukarıda kısaca özetlediğimiz gelişmeler çerçevesinde Türkiye’de Tek Parti dönemi boyunca oldukça cılız kalan muhalif söylemleri de güçlendirmiştir. İç ve dış gelişmelerin kesiştiği bu dönemde siyasal alanın dışında fakat siyasetten uzak olmayan ve yeni dönemin ruhuna uygun ve toplumun demokratikleşme, siyasal özne olma, salt hukuksal/kültürel değil siyasal/ekonomik olarak da modernleşmesi yönünde yeni girişimler ve oluşumlar görünür olmaya başlamıştır. Bu girişimlerin en bilineni *Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti*’dir. Dönemin görece özgürlük havası içerisinde, örgütlenmeyle ilgili baskıların gevşetildiği, siyasal literatüre “sivil toplum” kavramının yeniden girdiği ve ayrıca uluslararası konjonktürün de uygunluğuyla cemiyet liberal bir hüviyette 1 Ekim 1947’de kurulmuştur.

Cemiyetin kurucular kurulu, ağırlıklı olarak akademisyen, hukukçu ve gazeteci kimlikleriyle öne çıkan isimlerden oluşmuştur. Ayrılışına kadar cemiyetin başkanlığını da yürütecek olan Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil dönemin dikkate değer bir hukukçu akademisyenidir. Başgil’le birlikte cemiyetin iki önemli kurucusundan biri olan Ahmet Emin Yalman ise gazeteci kimliğiyle tanınmış bir simadır. Cemiyetin başkan yardımcılığı görevini üstlenen Ord. Prof. Dr. Nihat Reşat Belger, bir dönem Prens Sabahaddin’in yakın çalışma arkadaşlarından. Hatta Demiray, Belger’i “tıpta olduğu kadar tecrübî sosyolojide de esaslı bilgilere sahip” biri şeklinde tanımlamaktadır (1956: 83-84). Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ise dönemin önemli sosyologlarından ve milliyetçi/muhafazakâr düşünürlerinden biridir. Cemiyet bu isimlerin yanı sıra Ahmet Rauf Hotinli, Burhan Apaydın, Mehmet Ali Sebük, Osman Fethi Okyar, Necdet Raif Meta, Tefvik Remzi Kazancıgil, Görey Yavuz, Şinasi Hakkı Erel, Selim Ragıp Emeç, Muvaffak Benderli, Süreyya Ağaoğlu ve Enver Adakan’dan oluşan bir kurucular kurulu tarafından kurulmuştur (Birinci, 2007; Sadoğlu, 2005).

Cemiyetin kuruluşunda Yalman’ın 1947 yılında Londra’da kongresine katıldığı daha sonra ise idari heyetine dâhil edildiği *Dünya Liberalleri Birliği*’nin etkisi ve bu birliğin üye ülkelerde liberal sivil

² Kahraman, Tek Parti dönemi pasif modernleşmesine karşı olarak Demokrat Parti’yle birlikte başlayan yeni dönemi *aktif modernleşme* olarak tarif etmektedir. Aktif modernleşme, *sınıfsal/altyapısal* modernleşmedir ve kurucu koalisyona karşı *taşıyıcı koalisyon* tarafından beslenmektedir (Kahraman, 2012: xxv).

gruplar kurma kararı (Birinci, 2007: 74-75) yadsınamazsa da cemiyetin gördüğü ilgilinin yoğunluğunda Başgil'in kurucular arasında yer alması ve özellikle başkan olmasının payı büyüktür. Bu iki isim cemiyetin iki önemli kurucusu olmalarının yanı sıra cemiyetin liberal/muhafazakâr düşünce geleneğinde iki farklı anlayışı temsil etmeleri noktasında da önemlidirler. Her iki ismin anlayış farklılığı özellikle din ve laiklik konusunda belirginleşecek ve bu farklılık 1950 yılında Başgil'in cemiyetten ayrılışıyla sonuçlanacaktır.

Cemiyetin kuruluş gayesi, beyannamelerinde ibraz ettikleri üzere şu şekildedir; “politika cereyanlarının ve parti mücadelelerinin dışında” kalarak, (...) “ilk gayemiz, hak ve hürriyet seven vatandaşlar arasında sıkı bir tesanüt ve ülkü birliği yaratmak ve bu sayede, nimetlerin en mukaddesi olan hürriyet nimetini, ister sağcı ister solcu bütün totaliter düşmanlarına karşı elbirliğiyle müdafaa etmektir.” Cemiyetin ikinci bir gayesi de şöyle açıklanmıştır “dünya yüzünde totaliter usullerle bunlara temel teşkil eden dar ruhlu ideolojilerin yarattığı zalim taassupların kalkmasına yardım etmek ve bu sayede, medeni insanlığı tehdit eden gerilik ve barbarlık tehlikesini önlemeğe çalışmak” (Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti'nin Beyannamesi, 1948: 46-50). Cemiyet amaçlarını gerçekleştirmek üzere çalışma vasıtalarını ise konferanslar, münazara ve müsabakalar tertipleme; mecmua, broşür, bülten ve kitap neşretmek; ülke içinde ve dışında cemiyetin amaç ve prensiplerine uygun surette çalışan teşebbüs ve teşekküllerle mesai ortaklığı yapmak olarak belirtmiştir.

Cemiyet, beyannamelerinde belirttikleri bu çalışma vasıtalarının hemen hepsini özellikle Başgil'in cemiyet başkanlığı döneminde kullanmış ve dikkate değer çalışmalar ortaya koymuştur. Bu çalışmanın temel konusu olan *Hür Fikirler Mecmuası*'nın süreli yayın olarak neşri haricinde cemiyet, birçok kitap (özellikle de Başgil'in eserleri) ve broşür neşrettiği gibi onlarca toplantı ve panele de ev sahipliği yapmıştır. Bu toplantı ve panellerden özellikle üç tanesini anmak gerekir. Bunlardan ilki cemiyetin resmi olarak kurulmasından sonra gerçekleştirilen ilk konferans olma özelliğini taşıyan *Komünizmle Mücadele*'dir. Diğerleri cemiyetin en kapsamlı çalışmalarından birini yürüttüğü *Dil Meselesi*'yle ilgilidir. Sonuncusu ise, Başgil'in cemiyetten ayrılmasına yol açacak olan *Din ve Laiklik* toplantısıdır (Birinci, 2007: 92-93). Cemiyetin ayrıca 8 Temmuz 1949 tarihinde Paris'te gerçekleştirilen *Dünya Liberalleri Birliği Kongresi*'ne davet edildiği ve buraya on iki cemiyet üyesi ile iştirak etmiş olması da (Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti Haberleri, 1949: 337) cemiyetin ülke dışında gaye ve prensiplerine uygun olan teşekküllerle mesai ortaklığına örnektir.

Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti, ilki Ali Fuad Başgil'in başkanlığını yürüttüğü, oldukça aktif, siyasi arenada dikkat çeken, özellikle dil meselesi, seçim sistemi ve anayasal demokrasiye vurgularıyla belli oranda bir kamuoyu oluşturdukları 1947-1950 arası dönem ile cemiyetin din/laiklik/irtica meseleleriyle ilgili olarak fikri bir ayrımlaşma yaşadığı, Başgil'in cemiyetten ayrıldığı, cemiyet üyelerinden yirmi dördünün DP listelerinden mebus olarak meclise girdikleri ve cemiyetin fikir üretme noktasında tükendiği 1950 sonrası dönem olarak iki evrede ele almak açıklayıcıdır. İlk evrede cemiyet hem sivil/demokrat muhalefet odağıdır hem de bu sivil/demokrat muhalefetin akademik temelli fikir ürettiği bir düşünce okuludur. İkinci evrede ise cemiyet, Ahmet Emin Yalman'ın etkisinde irtica ile mücadeleyi temel ilgi alanı olarak seçen ve bir önceki döneme kıyasla hem fikri üretim hem de siyasi/sivil etki anlamında oldukça etkisiz bir dönem geçirmiştir. Aslında cemiyet içinde, daha da özelden Başgil ve Yalman arasındaki bu ayrılık, 1947-1950 arasındaki dönemde de var olmasına rağmen gün yüzüne çıkmamış, farklı önceliklerin olduğu ya da farklılıkların bir kenara bırakılıp demokratikleşme sürecine odaklanıldığı bir dönemde gündem edilmemiştir.³

³ Başgil ve Yalman arasındaki ayrışmanın temelinde, her iki ismin din ve laiklik konusundaki farklı görüşleri vardır. Başgil'in laiklik ile ilgili görüşlerinin ayrıntısı için din özgürlüğü konularında verdiği konferansların birleşiminden oluşan *Din ve Laiklik* (2007) başlıklı kitabına bakılabilir. Kitap incelendiğinde Başgil'in dindarlığı mümkün kılan ve tehdit etmeyen bir laiklik anlayışı geliştirdiği ve bu anlayışı “din ile devleti aynı bir ülkede yan yana ve barışık bir halde yaşatmak” (Başgil, 2007: 93) olarak formüle ettiği açıkça görülecektir. Türkiye'deki din ve devlet münasebetlerini tarihsel olarak anlattığı bölümde ise Başgil, Kanun-i Esasi'den beridir anayasal teminat altına alınan din ve vicdan hürriyetinin günümüze değin ihtiyatlı bir şekilde de olsa gelişimiyle tam laik bir devlet hayatına her gün biraz daha yaklaştığımızı ifade etmektedir (2007: 184). Şu hâlde Başgil'in, din ve vicdan

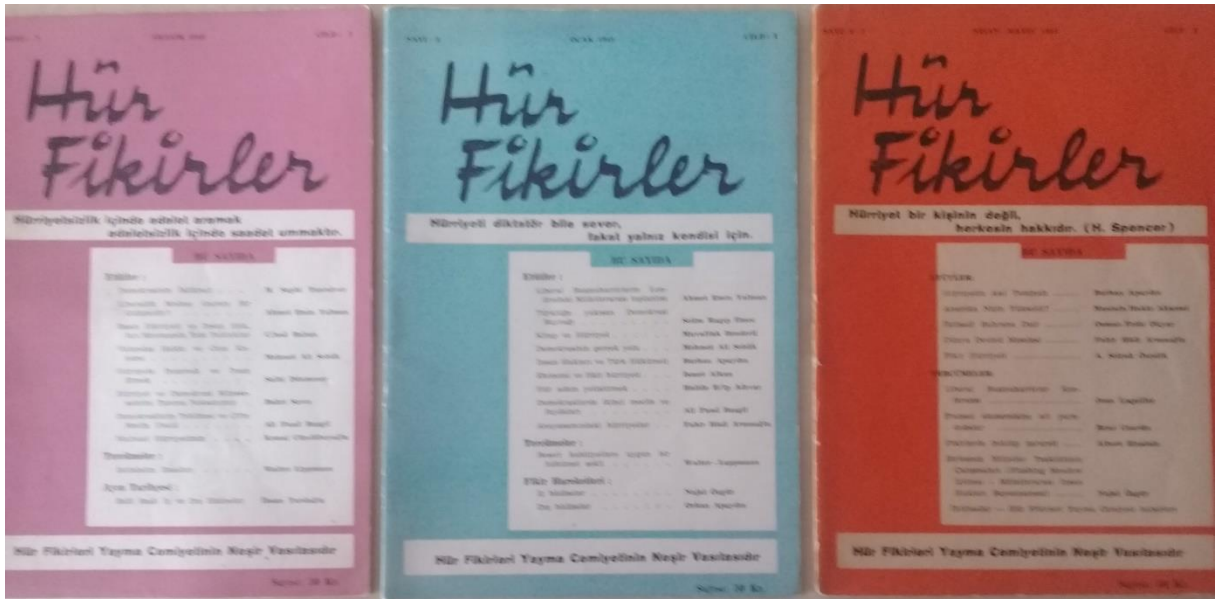
Hür Fikirler Mecmuası

“Cemiyetimizin hedefi, en kısa bir ifade ile, hür fikirleri yayma ve hürriyeti engelleyen manialarla mücadele etmektir.”

Ali Fuad Başgil

Hür Fikirler Mecmuası, Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti'nin kuruluşundan yaklaşık bir yıl sonra cemiyetin yayın organı olarak çıkarılmış ve yayınlandığı dönem süresince gerek siyaset gerekse fikir çevrelerinde oldukça etkili olmuş bir süreli yayındır. Mecmua, cemiyete fikir hareketleri içerisinde önemli bir yer edindirmiş görünse de uzun ömürlü olamamıştır. Aylık fikir mecmuası olarak ilk sayısı Kasım 1948'de çıkan bu mecmua toplamda ancak 11 sayı çıkarılabilmektedir. Mecmuanın altıncı ve yedinci sayıları (Nisan-Mayıs 1949) ise bir arada yayınlanmıştır. Bu sayıdaki bir özür köşesinden anlaşıldığına göre cemiyetin yıllık kongresi münasebetiyle yapılan çalışmalar, mecmuanın Nisan ve Mayıs sayılarını bir arada neşretmek mecburiyetini icap ettirmiştir.

Resim 1: Hür Fikirler Mecmuası nüshalarından örnekler.

Mecmuanın ilk sayısındaki kapak içi bilgilerden hareketle mecmua Ali Fuad Başgil'in sahipliğinde, Kemal Cündübeyoğlu'nun yazı işleri müdürü olduğu ve yayın kurulunu M. Ali Sebük, Nesteren Dirvana ve Osman Fethi Okyar'dan oluşan ve sekreteryasını Nejat Özgür'ün yaptığı bir ekip tarafından yayına hazırlanmıştır. İkinci sayıdan itibaren ise derginin künyesinde sahibi olarak Ali Fuad Başgil ve yazı işleri sorumlusu olarak ise Nejat Özgür görülecektir. Sekizinci sayıdan itibaren de bu iki isme Neşriyat Komisyonu olarak İsmet Alkan, Nezahet Ege ve Dünder Akünal eşlik edeceklerdir.

Mecmua toplamda 586 sayfadan oluşan bir ciltten müteşekkildir. *Etütler* başlığı altında özgün makalelerin yayını dışında hemen her sayıda tercüme yazılara, ülke içinde çeşitli iktibaslara da yer verilmiştir. Ayrıca Türkiye ve dünya gündemine dair çeşitli havadisler ile bizzat cemiyetin faaliyetlerine dair haberler de bu sayılarda yer almıştır. Mecmuanın beşinci sayısı ise *Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti'nin dil meselesi ile ilgili yaptığı üç oturum sonrasında oluşan ve cemiyetin dil meselesine bakışını ortaya koyan yazılardan oluşmaktadır ve bu sayı sadece dil tartışmalarına ayrılmıştır. Mecmuanın her sayısı kapak başlığının altında hürriyete dair bir motto ile okuyucuyu selamlar. İlk sayı "Bekçi, gecenin*

hürriyetinin ancak gerçek laik bir düzende tam manasıyla mümkün olabileceği iddiası, onun konuyla ilgili temel yaklaşımıdır.

neresindeyiz?"⁴ mottosudur ki bu aynı zamanda ülkenin demokratikleşme sürecine dair bir umudun da izlerini taşır.

Hür Fikirler Mecmuası'nın yayın gayesini Ali Fuad Başgil, mecmuanın ilk sayısındaki giriş yazısında şu şekilde ifade etmektedir:

(...) "Bugün ilk nüshasını sunduğumuz 'Hür Fikirler' mecmuası bu teşekkülün [Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti] başlıca hizmet ve faaliyet organı olacak ve (...) cemiyet beyannamesinin tespit ettiği gaye ve esaslar dairesinde çıkacaktır. (...) İşte 'Hür Fikirler' bu nevi esareten kurtulmuş sırf tecrübi ve rasyonel zekânın ışığı altında düşünülüp yuğrulmuş fikirlerin yayımını temine çalışacaktır. Bu yolda çalışmanın memlekete karşı yapılacak büyük hizmetlerden biri olduğuna kaniiz. Zira, devlet muhiti içindeki hukukî ve siyasî bütün hürriyetlerimiz, netice itibarile, hür fikir ve vicdanın remizlediği iç âlem hürriyetimizin ve şahsî muhtariyetimizin haricîleşip devam etmesinden başka bir şey değildir. Hürriyeti sevmek, hakikatte, hür fikir ve vicdanı sevmektir. İnsan şahsının muhtariyetini de bu sevgi yapar" (Başgil, 1948a: 3-4).

Daha ilk giriş yazısında bile mecmuada hürriyet fikrine salt siyasi/hukuki ve aynı zamanda dışardan verili değil, şahsın bir bütün olarak mevcudiyeti perspektifinden ve bütüncül bir anlayışla yaklaşıldığı görülmektedir.

Ali Fuad Başgil, Ahmet Emin Yalman, Burhan Apaydın, Mehmet Ali Sebük, İsmet Alkan, Kemal Tosun ve Nejat Özgür mecmuanın sıklıkla yazan önemli isimleridir. İncelememizde mecmuada ele alınan konular çeşitli temalar/alt temalar şeklinde ele alınacaktır. İnceleme neticesinde beş temel tema belirlenmiş ve bu beş tema da çeşitli alt temalar çerçevesinde ele alınmıştır. Bu beş tema şu şekildedir: Basın/yayın hürriyeti, eğitim meselesi, dil tartışmaları, iktisadi politikalar, zihniyet ve siyasal rejim olarak demokrasi. Şimdi sırasıyla bu temalar ve bu temalar çerçevesinde mecmuadaki yazılar incelenecektir.

Basın/Yayın Hürriyeti

"Yıllarca söylemeğe imkân bulamayıp yutkunduğumuz hakikatler, bugün Türk milletinden acı acı intikam alıyor."

Ali Fuad Başgil

Mecmuadaki makalelerde "matbuat hürriyeti" olarak adlandırılan bu temayı fikir/söz/yazı ya da düşünme/konuşma/yazma hürriyeti olarak ele almak gerekir. Henüz mecmuanın ilk yazısında bu meselenin ehemmiyeti vurgulanmış, insanın "fiil ve hareketlerinden önce fikir hayatının hür olmaya muhtaç olduğunu ve her türlü istibdatın tutunabilmek için serbest fikirlere tırpan atmakla işe başladığı" belirtilmiştir (Başgil, 1948a: 3-4). Bunun ilk vasıtası ise basın/yayın hürriyetinin engellenmesidir.

Mecmuada bu tema ile doğrudan ilgili olarak sekiz müstakil makale ile bir çeviri tespit edilmiştir, ayrıca dünya muharrirler birliği ve liberal gazeteciler toplantılarıyla ilgili olarak da bu makalelerde bilgiler neşredilmiştir.

Basın/yayın hürriyetinin ehemmiyeti, bu hürriyetin diğer bütün hürriyetlerin teminatı rolünde bulunmasından kaynaklıdır. Çünkü "matbuat, modern milletlerin (forum) meydanıdır. Her sabah aynı fikir ve aynı hisler etrafında milyonlarca halkı toplayan matbuattır. Matbuatı kaldırırsanız aynı zamanda her türlü hürriyeti de ilga etmiş olursunuz" (Cündübeyoğlu, 1948a: 29). Aynı makalesinde basın/yayın hürriyetinin demokratik gelişmişlikle eşdeğerde görüldüğünü ifade eden Cündübeyoğlu (1948a: 31), milletleri, basın/yayın hürriyetine göre ikiye ayırmakta ve "matbuat hürriyetinin, keyfi icraatlarını yürütebilmek için hükümetlerin elinde bir vasıta halinde bulunduğu" memleketleri ister sağ ister sol olsun totaliter ülkeler olarak tarif etmektedir.

1948 Türkiye'sinin fikir, söz ve yazma hürriyetindeki *mevcut durumunun* ve basın/yayınla ilgili kanunların tahlil edildiği yazılarda (Cündübeyoğlu, 1948b; Seren, 1949) ise matbuat kanununun 1946

⁴ "Bekçi" tabiri, bu dönem ve sonrasında Tek Parti döneminin Kemalist bürokratları için kullanılan eleştirel bir tabirdir. Derginin bu mottoyla çıkmış olması, bu bakımdan da manidardır.

yılında tadile uğradığını, “matbuatımızın, kanunlarımızda totalitarizmin karanlık dehlizlerine açık kapıların mevcut bulunmasına rağmen, iktidarın keyfi icraatı için vasıtalık etmediği bir hakikattir” (Cündübeyoğlu, 1948b: 86) denilerek, demokratikleşme sürecinde bu alanda da bir iyileştirmeye doğru gidildiğini fakat alınacak mesafenin varlığına dikkat çekilmiştir. Söz ve fikir hürriyetinin bir taraftan anayasayla teminat altına alınması gerekliliği fakat öte taraftan da bu hürriyeti “bir bayrak gibi gönüllerde taşıyarak, onun müdafiliğini yapma”yla ancak gerçek manada teminat altına alınabileceği belirtilmiştir (Özturanlı, 1949a: 414-5).

Basın/yayın hürriyeti ile ilgili **ülke dışı gelişmeler** de mecmuada yer almıştır. Mecmuanın 2. sayısında Cihad Baban, *Basın Hürriyeti ve İnsan Hakları Mevzuunda Yeni Telakkiler* başlıklı bir yazı neşretmiş ve bu yazıda Birleşmiş Milletler (BM) tarafından düzenlenen *Haberleşme Hürriyeti Konferansı*’nda alınan kararlar ile ilgili bilgiler vermiştir (1948: 59-61). Hem basın hürriyetinin teminat altına alınması hem de bu hürriyetin hudut ve şumulünü belirleme gayretlerinin bir an evvel ülkemizde de karşılık bulması temenni edilmiştir. Ahmet Emin Yalman ise 3. sayının ilk makalesindeki *Liberal Başmuharrirlerin Londra’daki Milletlerarası Toplantısı* başlıklı yazısında, kendisinin de katıldığı *Dünya Liberalleri Birliği*’nin ilk toplantısında alınan “dünya liberal gazetelerinin başmuharrirlerini Londra’da bir araya getirmek ve böylece dünya liberal cephesinde bir kat daha tesanüt ve işbirliği yaratmak” kararı çerçevesinde yapılan toplantının gündem ve sonuçlarını açıklamaktadır (1949: 99-102). Yalman’ın kendisinin de –yazıda açıkça belirtilmemiş olmakla birlikte– katıldığı anlaşılan bu toplantıya, on üç ülkeden yirmi dört liberal gazeteci katılmış ve toplantıda liberal gazetelerin liberalleşmeye, siyasal partilerden daha çok hizmet edebilecekleri, basın hürriyetinin sadece gazeteciler ait bir imtiyaz değil, insanlığın en esaslı hürriyetinin başlıca garantisi olduğu, keyfi hükümetlere karşı en tesirli frenin hür tenkit olduğu, söz ve vicdan hürriyetinin ise ancak bu sayede yaşayabileceği belirtilmiştir. Bu mevzuuyla ilgili bir çeviri de mecmuasin sonraki sayılarında yer almıştır (Lequiller, 1949: 264-7).

Eğitim Meselesi

*“1945 yazında harp talihi demokrasilere gülünce,
siyasi hayatımız için olduğu gibi, mekteplerimiz için de
memlekette bir ümit yıldızı doğmuştu.”*

Ali Fuad Başgil

İster totaliter isterse demokratik rejimler olsun, eğitim her türlü ve birbirine karşıt siyasal sistemler için vazgeçilmez bir meseledir. Bireyin toplumsallaşması ve dolayısıyla eğitimin ideolojik işlevi devleti bu konuda etkin kılmaya yönelmiştir. Mecmuadaki makalelerde bizzat eğitim meselesini kendisine konu edinen, çevirilerle birlikte yedi yazı tespit edilmiş olup bu yazılarda iki alt tema, eğitimde muhtariyet ve demokrasi eğitimi, özellikle gündem edilmiştir.

1948 yılında Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nde meydana gelen bazı hadiseler ve aralarında Niyazi Berkes ve Behice Boran gibi sosyologlarında bulunduğu bazı akademisyenlerin solculuk suçlamasıyla üniversite kürsülerinden uzaklaştırılmaları, **eğitimde muhtariyet** –özellikle de üniversitede- tartışmalarını alevlendirmiştir. *Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti* de bu meseleye bigâne kalmamış ve cemiyet bünyesinde *Üniversite Kürsülerinde Tedris Hürriyeti* konulu üç oturum düzenlemiş ve cemiyet bu husustaki görüşünü bir beyanname ile mecmuada yayınlamıştır (1948: 39-45). Bu beyannamede özetle üniversitenin yüksek ilim ve marifet ocağı olduğu, bu ocağın temelinin her çeşit kuvvet ve otoriteye karşı istiklal ve muhtariyet olduğu kesin olarak belirtilmiş; üniversite muhtariyetinin ise kürsüde ders veren hocanın masuniyeti demek olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca bu beyannamede üniversitelerin ilmi fonksiyonlarının yanında terbiyevi fonksiyon ve gayesi de olduğu bunun ise içinde buldukları ve milliyetini taşıdıkları memlekete ve bu vasıta ile insaniyete hizmet etmek olduğu vurgulanmıştır. Akademik hürriyetle ilgili Adıvar, Sokrates’ten Kadızade’ye tarihsel örnekler üzerinden siyaset-akademi ilişkisini işlerken (1948: 5-10), Ege, İngilizceden iktibas ettiği bir yazısında meseleyi ABD örnekliliği üzerinden ele almıştır (1949a: 316-327).

Eğitimle ilgili bir diğer alt tema olan **demokrasi eğitimi**, ya da demokrasi-eğitim ilişkisiyle ilgili mecmuadaki en önemli yazı Başgil’e aittir. *Demokrasi ve Mekteplerimiz* başlıklı bu yazısında Başgil,

öncelikle demokrasi ve otokrasi sistemlerinin ana prensipleri ile mektep anlayışlarını karşılaştırmıştır (1949a: 391-400). Otokrasilerin kuvvet ve şiddet üzere kurulduğunu ve bu sistemlerde ilk mektepten üniversiteye kadar bütün tahsil ve terbiye merkezlerinin cebri tehdit ve tazyiki altına sokulduğunu, “mektepten sağlam bir kültür, şahsiyet terbiyesi yerine, merkezin emirlerine itaat ve otokrasi şeflerine sadakat” istendiğini belirtmiştir. Ayrıca otokrasilerin çocuklara laiklik namına din düşmanlığı telkin ettiğini de eklemiştir. Demokratik sistemler ise hayat ve cemiyet meselesine hak prensibinden ve hürriyet idealinden hareketle yaklaşmakta, bu sistemlerin eğitim anlayışı da “genç vatandaşın masum vicdanında esasen saklı bulunan hakkaniyet şuurunu ve hürriyet duygusunu rasyonel bir terbiye ve kültür ile işleyip inkişaf ettirmeyi hedef almaktadır.” Başgil, demokratik sistemlerdeki mekteplerin talim yanında terbiye hizmeti de verdiklerini ve bu terbiye vazifesinin mevzuunun ise ahlak olduğunu, “fertleri terbiyeden mahrum olan cemiyetlerde sağlam bir demokrasi makinesinin işlemesine imkân yoktur” diyerek, demokrasi ile talim/terbiye ilişkisindeki görüşlerini açıklamıştır.

Türk eğitim sistemine de bu çerçevede eleştirel yaklaşan Başgil, “mekteplerimiz talim ve tedriste kuru bir garp taklitçiliğine, kopyacılığın ve tercümeciliğine; terbiye bahsinde ise dar ve anlayışsız bir zümre taassubuna ve geri bir otoritarizme saptanmıştır,” saptaması ve *tek devlet kitabı sistemi* kavramsallaştırmasıyla ve yine dil, tarih, felsefe ve içtimaiyat gibi kültür derslerinin rejim adamlarımızın laubaliliğine kurban edildiği iddiasıyla ciddi bir eğitim politikası eleştiri yapmış; Maarif Vekâleti’ni ise bu işin mesulü ve günahkârı ilan etmiştir. Başgil ayrıca, mekteplerimizin emsali Batı’da değil ancak Bolşevik Rusya’da görülebilecek bir din ve maneviyat düşmanlığına zorlandığını, bunun nedeni olarak da yakın mazinin dirilmesinden korkan iktidarı göstermiş, ahlak ve maneviyat bahsinde laiklik adına bu yapılanların Batı Medeniyetindeki manası ile değil kaba bir materyalizmle ancak izah edilebileceğini belirtmiştir. Başgil’e göre netice fecidir: “1945 yazında harp talihi demokrasilere gülünce, siyasi hayatımız için olduğu gibi, mekteplerimiz için de memlekette bir ümit yıldızı doğmuştu. Fakat heyhat! Aradan seneler geçtiği halde bugün bile tek kitabı, uydurma dili, tarihi ve kültürü ile otokratik mektep sistemi hiç değişmeden devam edip gitmektedir.” Yapılacak ise bellidir: “Bugün Türkiye’de mektep radikal bir zihniyet, prensip ve metot değişmesi ve bir temel inkılâbı beklemektedir.”

Dil Tartışmaları

*“Fikir ve söz hürriyetine karşı gelen hükümetler
bugüne kadar gelip geçmiştir.
Fakat fikre tahakküm eyleyenlerin
dile tahakküm ettikleri asla görülmemiştir.”*
Burhan Apaydın

Hür Fikirler Mecmuası’nın yayınlandığı dönemdeki bir diğer tartışmalı konu ise dil meselesidir. Dilin sadeleştirilmesi ve Türkçeleştirilmesi girişimlerinin bizzat Tek Parti dönemi politikalarıyla ve yine Türk Dil Kurumu vasıtasıyla gerçekleştirildiği bir dönemi tecrübe etmiş bir Türkiye’de, dil meselesi, 1946 sonrasının görece özgürlük ortamında en çok eleştirilen ve tartışılan meselelerden biridir. *Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti* ile neşir organı *Hür Fikirler Mecmuası* da bu meseleye kayıtsız kalmamış, hem *İstanbul Muallimler Birliği*’nce tertip edilen Dil Kongresi yakından takip edilmiş ve cemiyet olarak iştirak edilmiş, hem de bizzat cemiyet, öncelikle mevcut dil politikaları ve önerilerle ilgili bir anket çalışması ve sonrasında bu meseleyi üyeleriyle birlikte ele aldıkları dört oturumluk müzakere gerçekleştirmiştir. *Muallimler Birliği Dil Kongresi*’nde cemiyet adına konuşma yapan Burhan Apaydın’ın tebliği ile cemiyetin kendisinin düzenlediği dil toplantıları sonuç beyannamesi mecmuada yayınlanmıştır. Ayrıca mecmuanın 5. sayısı yalnızca bu meseleye hasredilmiştir.

Dil tartışmalarıyla ilgili olarak ele alınacak ilk alt-tema, dilin sadeleştirilmesi ve Türkçeleştirmesi karşısında mecmuada öne çıkan **eleştirel bakıştır**. *Dil Kongresi*’ndeki tebliğinde Apaydın (1948: 36-39), cemiyet olarak vatandaşın *kendi dili ile konuşma ve yazma hürriyetinin*, hükümet kuvvetine dayanılmak suretiyle ihlal edilmiş olmasını şiddetle protesto ettiklerini, *Türk Dil Kurumu*’nun öncelikli olarak protestolarına hedef olduğunu belirterek cemiyet olarak “tasvip etmediğimiz ve mücadeleye karar verdiğimiz nokta; Türkçeleştirme namı altında Türkçenin yok edilmek tehlikesine maruz bırakılarak, dil

yaratmak sevdasına tutulanların kelime icat etmeleri ve bu kelimeleri kullanmak mecburiyetini bize tahmil ederek dilimize hükmetmeğe kalkışmalarıdır” beyanında bulunmuştur. Dilin sadeleştirilme ve Türkçeleştirilmesi işinin ediplere, şairlere ve muharrirlere bırakılması gerektiğinin vurgulandığı bu tebliğde, cemiyetin sun’î dile karşı olduğunu ve Hükûmetçe takip edilen dil politikasının milli hayatta ve ilmi inkişafımız için zararlı olduğu açık bir dille ifade edilmiştir.

Dil tartışmaları ile ilgili mecmuada öne çıkan ikinci alt-tema ise dilin sadeleştirilmesi ve Türkçeleştirilmesiyle ilgili olarak ifade edilen **öneriler**dir. Dil meselesiyle ilgili olarak cemiyet Ocak-Şubat 1949’da dört toplantı tertip etmiş ve bir beyannameyle bu toplantılardan çıkan sonuç bildirisini mecmuada yayınlamakla kamuoyuyla paylaşmıştır. Mecmuanın 5. sayısı tümüyle dil tartışmalarına, cemiyetin dil meselesi hakkındaki beyannameğine ve cemiyetin bu konudaki çalışmalarının basındaki akislerine ayrılmıştır. İktibaslar haricinde müstakil 7 makalenin yer aldığı bu sayıdaki yazıların eleştiri ve önerileri, cemiyet beyannameğinin dışında olmadığından burada sadece beyannameye dikkat çekilen hususlara değinilecektir. *Dil Meselesi Hakkında* başlığıyla yayınlanan beyannameye (Hür Fikirleri Yayma Cemiyetinden, 1949: 200-6), kongre tebliğindeki eleştiriler detaylandırılmış sonuç olarak *Dil Kurumu* yerine tam ve kanuni muhtariyete haiz bir *Akademi* kurulması önerilmiş ve bu akademiden beklentiler şu şekilde sıralanmıştır;

- a. Yaşayan Türkçeyi son senelerde sokulmuş olan uydurma kelime tabirlerden temizlemek,
- b. Yaşayan Türkçede karşılığı varken garp dillerinden alınmış olan kelimeleri memleketlerine iade etmek,
- c. Türkçeyi son senelerde saplandığı ırkçılık çorağından kurtarmak ve dilin bünyesine girip yerleşmiş olan kelimeleri, asıllarına bakmadan, Türkçe kabul etmek,
- d. Bu tasfiye iade ve kabulden sonra yaşayan Türkçenin mükemmel bir kamusunu, sarf ve nahvini yapmak,
- e. Dili ilmi bir zabıta altına alıp resmi ve keyfi müdahalelerden korumak.

İktisadi Politikalar

*“Memleketin dâhilî ve haricî bir sükûna kavuşması,
millî hâkimiyet prensibinin tahakkuk etmesi,
dışarda itibar görmesi ve dostlarına emniyet telkin edebilmesi için,
her şeyden evvel, senelerden beri tatbik edilmekte
olan müfrit devletçiliğin tasfiye edilmesi,
demokrasi müesseselerinin ve anlayışının yerleşmesi lâzımdır.”*
Nejat Özgür

Mecmuada üzerinde sıkça tartışılan ve yazılan bir diğer mesele ise iktisattır. Bu mesele etrafında iktisadi sistemler ve kapitalizm-sosyalizm karşılaştırılması, Türkiye’nin iktisadi politikası, devletçilik eleştirisi, planlı kalkınma, ABD örnekliliği gibi birçok alt-tema ele alınmıştır. Mecmuada 11 müstakil makale ve 4 çevriyazım bu konuya hasredilmiştir. Türkiye’de uzun yıllar uygulanan devletçilik politikası; Batı’da iki dünya savaşı arası dönemde yaşanan *Büyük Buhran*’ın ve savaş sonrası toplumsal şartların etkisiyle uygulanmaya başlanan sosyal devlet politikaları; iktisadi tartışmaları hem taze tutmuş hem de klasik liberal iktisadi anlayışın günün koşullarının gerektirdikleriyle bir değişim/dönüşüme uğratmıştır.

Burada üç alt-tema –mevcut iktisat politikalarının eleştirisi, önerilen iktisadi model ve ABD örnekliliği– ele alınacaktır. Mecmuanın iktisat yazarları, yaşanan çağın bir iktisat çağı olduğu gerçeğinden hareket etmekte, bu nedenle hiçbir fikir ve hayat sahasının insanları ekonomi kadar yakınan ilgilendirmediklerini bildirerek, bu konu üzerinde hassasiyetle durmak ve fikir hürriyeti bağlamında konuyu etrafıca ele almak zaruretini belirtmişlerdir (Alkan, 1949a: 114-5).

Mecmuadaki iktisat temelli yazılarda **devletçilik** meselesi sıkça tartışılmıştır. Türkiye’nin geçirdiği iktisadi buhrandan sonra devletçilik ekonomik sistemini benimsemiş olmasının yanlışlığı eleştirilmiştir. Devletçilik sisteminin hürriyetin merkezi olan şahsi teşebbüse alan bırakmadığı, ülkede büyük sermaye birikimini engellediği, hayatın ucuzlamasına yaramadığı gibi halkı iktisadi olarak da devlete bağlı/bağımlı kıldığı, kendi lehlerine oy vermeyenleri geçim vasıtalarından mahrum etme

gücünü elinde tutması (Yörük, 1949: 149, 153); devletçiliğin fert hürriyetine müdahale etmesi, bunu kolaylaması, hudutlarının iyi tayin ve tespit edilememesi tehlikesi ve bu sınırların kolayca aşılması (Alkan, 1949b: 175); devletçiliğin bir programının olmaması ve devletçiliğin kendi bünyesinden kaynaklanan nedenlerden ötürü istenilen refah seviyesine ulaştırılamaması (Tosun, 1949: 186) ve bu minvalde daha birçok eleştiriye mecmua sayfalarında sıkça rastlamak olasıdır. Devletçilik politikasının mutedil bir sosyalizmden büyük faydalar ümit eden birçok vatandaşı hayal kırıklığına uğrattığını ifade eden Özgür (1949) ile iktisadi buhranların temel nedenlerinden birinin hükümetlerin devletçilik politikaları ve bu politikaların mahiyetleri gereği prensip yoksunluğuna bağlayan Okyar (1949) ise, meseleyi sosyalizm/ekonomik kriz gibi ilişkisel bağlamda ele almışlardır.

Önerilen iktisadi politika ise iktisadi liberalizmdir. Fakat önerilen bu model, 1929 *Büyük Buhranı* ve beraberinde uygulanan Keyseyen politikalarından, sosyal refah devleti politikalarından etkilenmiş bir liberal iktisat anlayışıdır. Uygulanması önerilen yeni iktisadi model “ne devleti ne de ferdi gaye edinen bir nizam olmalıdır” (Tosun, 1949: 186); “devletçilik değil gümrük setleriyle kurulmuş himaye, içerde de çeşitli yollarla tahakkuk ettirilecek teşvik ve tanzim sistemi”dir (Yörük, 1949: 148) çünkü himayecilik ya da milli ekonomi “liberalizmin kesin olarak uygulandığı ülkelerde de varlığı”nı sürdürmektedir (Yörük, 1949: 155). Serbest iktisat ile plancılık, liberalizm ile sosyalizm zıtlıklarının aşılması, ilkinin tamamıyla serbest bırakıldığında cemiyetin temellerini yıktığını, ikincisinin ise iktisadi alanla birlikte ferdi tüm hayat alanlarına müdahale ederek ferdi bağımsızlığı ortadan kaldırdığını, yeni modelin bunlar arasında bir orta yol arayışı olduğu, sıklıkla ifade edilen bir husustur. Fakat bu orta yol arayışında fertlerin şahsi teşebbüs ve hürriyetleri garanti altına alınması; diğer taraftan ise planlı bir ekonomik kalkınmanın hedeflenmesi zarureti belirtilmektedir. Burada Türkiye’de uygulanan devletçilik ile plancılık/milli himayecilik arasında bir ayırım net olarak görülmektedir. Türkiye’de uygulanan devletçilik politikasının sınırlarının muğlaklığı, çok kolay bir şekilde toplumsal alanın diğer taraflarına da kayabilmesi, ayın zamanda plandan yoksunluğu ve milli himaye politikasının öngürsüzlüğü eleştirilmekte; liberal ekonomik modelde de milli sanayiinin himaye edilebileceği (Yörük, 1949: 148) örnekleriyle birlikte işlenmektedir. İzmir İktisat Kongresi’ne yapılan atıf ise ancak bu anlatılar çerçevesinde bir anlam taşımaktadır.

Hür Fikirler Mecmuası’nda Türkiye için **önerilen iktisadi politikaların örnekliliğini** ise Anglosakson toplumlar, özeldede Amerika Birleşik Devletleri oluşturmaktadır. Liberalizm ile sosyalizm karşılaştırmasını ele alan birçok yazı aynı zamanda Amerika ile Sovyet Rusya karşılaştırmasını da ihtiva etmektedir. Bunun yanı sıra kimi çevriyazılarda bu modellik daha belirgindir. Amerika’nın mecmuada sıklıkla bir model olarak ele alınması sadece iktisat politikalarıyla sınırlı değildir. İktisadi politikaların yanı sıra özellikle siyasi kurumlar ve zihniyet ile eğitimde de bu modellik birçok defa işlenmiştir. 1948’de hükümetin Amerikalı bir kuruluşa yaptırdığı *Türkiye: Ekonomik Bir Tahlil* başlığıyla yayınlanan rapor (Alkan, 1949c: 403); devletçiliği iktisadi esaretle milli himayeciliği ise İngiltere’nin liberal iktisadi anlayışıyla ele alan karşılaştırmalar (Yörük, 1949/4) ve özellikle N. Nurettin Ege’nin İngilizce iktibaslarının hemen hepsinin –bazıları bizzat iktisat politikalarıyla ilgili olarak (1949a; 1949b)– Anglosakson toplumlar ile İngiliz/Amerikan toplumlarının modelliğini işlemiş olması; bu alt-temanın örneklilikleri olarak mecmuada yer almıştır.

Demokrasi: Zihniyet ve Rejim

“(...) hürriyet rejimine de, tutunup devam etmek için, demokratik bir muhit lazımdır. Fakat bu muhitin, diyorum, hürriyet için nizamlanıp teşkilatlanması daha çok lazımdır.”

Ali Fuad Başgil

Demokrasi meselesi –kurumları, zihniyeti ve gelişim süreciyle birlikte– *Hür Fikirler Mecmuası*’nda ele alınan konular içerisinde kendisine en çok yer verilen tema olarak karşımızdadır. Türkiye, II. Dünya Savaşı ertesinde dış ve iç gelişmelerin kesişiminin etki ve yönlendirmesiyle çok partili hayata kapı aralamıştır. 1946-1950 yılları, parlamenter demokrasi rejiminin Türkiye’de yerleşmesi adına önemli yıllardır, dolayısıyla mesele çok canlıdır. Cemiyetin ve mecmuanın yoğun ilgisiyle de demokratikleşme adına hem bir literatürün oluşmasına hem de demokrasi kültürünün gelişmesine

katkıda bulunulmuştur. Mecmuada bu mesele ile ilgili birçok özgün makale ve tercüme yayınlanmıştır. Burada yine bu yazılar çeşitli alt-temalar şeklinde ele alınacaktır.

Türkiye'nin demokratikleşme süreci, ilk alt-temamızı oluşturmaktadır. “Ülkemizde, bunca geçmiş mücadeleye rağmen hürriyeti sağlayacak biricik şart olan demokrasi tam olarak neden kurulamamıştır?” sorusunun sorulduğu ve cevaplar arandığı mecmuada, hürriyet ve demokrasi müesseselerini en açık manalarıyla ve kendi realitemize uyma imkânlarıyla tanıma eksikliğimizin olduğuna ve ayrıca Batı’da, müesseselerden önce bir fikri çalışma ve neşriyat sürecinin varlığına dikkat çekilmiştir (Savcı, 1948). Bu husus, yani fikri çalışma ve neşriyatın demokratikleşme yolundaki ehemmiyeti, cemiyet faaliyetlerini ve mecmuayı daha değerli kılmıştır ki, bu durumun fevkinde olan ifadeleri çeşitli makalelerde (Yalman, 1948b: 15) görmek olasıdır.

Yine Osmanlı/Türk modernleşme/demokratikleşme tarihi ile ilgili olarak ortak kanı, 1876 ve 1908 anayasa ve müesseselerinin halkın talepleriyle değil bir grup münevverin çabasıyla teşkil edilmiş olması; Cumhuriyet’in ilanı ve 1924 anayasasının ise alttan gelen hürriyet talebiyle, yani meclisin anayasayı halkın temsilcileriyle hazırladığıdır. Fakat bu defa alttan gelen bu hürriyet ve demokrasi talebi yukarıdan engellenmiştir. 1945 sonrası gelişmeler ise alttan gelen talebin yukarıdan karşılık bulması anlamında umutla karşılanmıştır (Armaoğlu, 1949; Özturanlı, 1949b: 360). Bu durumu Apaydın (1949a: 245), “esasen dış tesirlerin haricinde, siyasi hayatta demokratik bir yola girilmesini zaruri kılan başlıca amil, Türk milli efkarının, idare edenler üzerinde icra ettiği tazyik olmuştur” diyerek özetlemektedir. Hamdullah Suphi Tanrıöver’le yapılan bir röportajda (1948: 51-54) ise Tanrıöver, Türkiye’nin kemale erdiğini ve artık demokratik sisteme geçmesinin zaruretini “milletin memleket işlerini murakabe edecek bir rüşte vasıl olduğu” sözleriyle ifade etmiştir.

Demokrasi tartışmalarında ikinci alt-temayı ise demokrasinin bir hükümet mücadelesinin ötesinde bir kültür, bir terbiye, bir **zihniyet meselesi** olarak ele alınması zaruretini belirten düşünce ve yazılar oluşturmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak mecmuada isimsiz olarak yayınlanan ve bir anlamda isimsiz yayınlanmasıyla cemiyetin konuyla ilgili genel görüşü olarak kabul edebileceğimiz bir makalede, ülkemizde demokrasinin sürekli olarak bir iktidar/hükümet mücadelesi olarak ele alınmış olmasının, demokrasinin bir toplum meselesi olarak ele alınmasını engellediği ifade edilmiştir (Demokrasi Bir Anayasa Davasıdır, 1949: 548). Yazının devamında demokrasiye salt siyasi mücadele cephesinden yaklaşmanın sebepleri olarak ise gençlerin demokrasi terbiyesi almamış olmaları, demokrasinin toplumsal dinamik ve taleplerle değil dış tesirle uygulanması ve muhalefetin iktidardan bu konuda farksızlığı gösterilmiştir. Bu durumda ortaya çıkan sonuç ise; sürekli olarak seçimlere odaklanmak; demokrasinin ferde/topluma değil yeniden devlete hizmete dönüşmesi; değişim/dönüşümlerin demokrasi ideali için değil devlet ideali lehine uygulanması olarak ifade edilmiştir.

Demokrasi meselesine salt kurumsal olarak değil zihniyet çeperinden yaklaşan bir diğer önemli yazı ise Walter Lippmann tarafından kaleme alınan bir çevriyazıdır. *Şahsın Masuniyeti* başlığıyla yayınlanan bu çevriyazıda Lippmann; “altın yasa, insanların hemcinslerine otonom bir şahıs gözüyle baktıkları, onların el sürülmez beşeriliklerini kabul ettikleri zaman meydana gelecek olan ahlak düsturudur. İnsanlarda böyle bir inanç olmadıkça kaide hiçbir şey ifade etmez. İnsan diğer insanda el sürülmez bir mahiyetin varlığına inanmıyorsa kaideyi dünyanın bütün kürsülerinden haykırsak boştur. Bir eşyayı bir insandan ayıran farkı kabul etmiyorsak, bir halıyı çiğner gibi bir insanı da çiğner geçeriz. Bu fark olmadıkça insanda beşeri hakları izafe edebileceğimiz hiçbir cevher kalmaz.” (1948: 23) ifadeleriyle meseleyi özetlemiştir.

Demokratik müesseselerin ıslahı ve ihdası bir diğer alt-tema olarak karşımızdadır. Yalman’ın (1948: 15) “Garbi Avrupa ve Amerika’dan siyasi bakımdan yüz yıl, iktisadi bakımdan yüzlerce yıl geri olan memleketimiz geçirdiği fena tecrübelerden ders almağı bilecek mi? Cevap: Hürriyet müessesesinin sağlam bir nizam temeline dayatmağa muvaffak olup olmayacağımıza tabidir” soru-cevabı, meselelerin diğer bir tarafını ifade etmesi açısından önemlidir. Feyzioğlu’nun (1949: 348) deyişiyle “ferdin muayyen bir hürriyete sahip olabilmesinin dahi ilk şartı, herkesin tabi olması gereken bir içtimai disiplinin vücududur.” Sebük (1949: 111) ise meseleyle ilgili olarak; “bugün demokrasi yolumuz dikenlidir.

Ötesinde berisinde, birçok tehlikeli maddeler ve mâniâlar vardır. Evvela yolun bunlardan temizlenmesi ve ayıklanması lazımdır. Ancak bundan sonradır ki, onun üzerinde selamete yürümek mümkün olabilir. Bugüne kadar, bunlar ihmal edildiği için, milletçe o yolun yalnız ucunda durmakta ve yerimizde saymaktayız” diyerek, demokrasi yolunda yürüyebilmek için öncelikle mevcut müesseselerin ıslahına dikkatleri çekmektedir.

Bir başka yazısında, demokratikleşme yolunda en önemli adımın ferdi hak, hürriyet ve menfaatlerini koruyacak bir ceza kanununa duyulan ihtiyaç olduğunu belirten Sebük, mevcut kanunların içine sinmiş bulunan ve devleti önceleyen, ferdi geriletken totaliter ruh ve zihniyetin ayıklanması, devlet ile fert arasındaki ilişkinin düzenlenmesiyle ancak hakiki demokrasinin hâkim kılınabileceğini belirtmektedir (Sebük, 1948). Temel hak ve hürriyetlerin garanti altına alınmasıyla ilgili bir başka yazıda ise demokraside asıl olanın seçim değil anayasa olduğu, seçimin Kızıl Rusya’da da uygulandığı, dolayısıyla seçimlerin sadece demokrasinin bir organı olduğu hatırlatılmıştır (Demokrasi Bir Anayasa Davasıdır, 1949: 550). Yine bu meseleyle ilgili 1948 Türkiye’sindeki uygulamalara dair bir eleştiri de vardır; o da anayasada ferdiyetçi liberal görüşün ve insan haklarının kabul edilmesine rağmen ve hatta bu liberal görüşün dönemin fikir sahasında da hâkim olan görüş olmasına karşın, *Polis Vazife Kanunu* gibi kimi uygulamaların bu anayasal ve fikri görüşün tersine bir hareket tarzının takip edilmesidir (Apaydın, 1949b).

Mecmuada, Başgil’in de üzerinde en çok durduğu tema demokrasidir. Başgil hükümet türlerini ele aldığı bir yazısında, dürüst ve serbest seçimin önemi vurgulamış ve hükümetlerin ayırıcı vasıflarını iktidara geliş şekilleri yani rey ve rızaya göre belirlemiştir ki ona göre demokrasilerin tam ve en mükemmel ifadesi Cumhuriyet rejiminde bulunmaktadır (Başgil, 1949b). Başgil, bu temayla ilgili olarak bu yazısı dışındaki yazılarını (1948b; 1949c; 1949d) ise *çifte meclis usulü* önerisine ayırmış, Türkiye’nin çok partili hayata geçtiği dönemde, demokrasilerin tehlikesine dikkat çekerek oldukça ilgi çekici bir yerde durmuştur. Demokrasilerin de rakipsiz bir kuvvet merkezi haline geldiğinde totaliterleşebileceğini, demokrasilerdeki ekseriyetin de istibdat üretebileceği, çözüm kuvvet ve yeteneklerin bir elde toplanmaması gerektiğini ve kuvvetlerin bölünüp birer muhtar yetenek şekline konulması prensibini önermiştir.

Demokrasi teması çerçevesinde **Amerika örnekliliği** de mecmuada karşımıza çıkan bir diğer alt-temadır. Fakat bu alt-tema aslında mecmuadaki hemen hemen tüm temalar için geçerli bir tema olduğundan burada sadece bir alt-tema başlığı olarak ifade edilmiştir.

Sonuç Yerine

“Fikir ve kanaat ıslak keçeye benzer.
Tepildikçe sıklaşır, sertleşir.”

Ali Fuad Başgil

Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti’nin yayın organı olan, yani cemiyetin varlığının ve iddiasının tecessüm etmiş hali olan *Hür Fikirler Mecmuası*, Türk düşün tarihinde liberal/liberal muhafazakâr bir literatürün oluşmasında dikkate değer bir yere sahiptir. Yayın hayatının kısa sürmesiyle ilgili literatürde veya mecmuanın kendisinde bir bilgiye rastlamamakla birlikte, bir sonraki yıl cemiyet içi ayrışmanın, yani Başgil-Yalman ayrışmasının kesinleşmesi bilgisiyle birlikte düşünüldüğünde, mecmuanın kapanışında cemiyet içi liberal anlayış farklılıklarının etkisinin olabileceği de muhtemeldir. Fakat yine de maddi ömrünün kısalığına rağmen, 1948-1949 Türkiye’sinin hem siyasi çevrelerde hem de fikri çevrelerdeki en etkili yayın organıdır. Türkiye’nin modernleşme tarihinde önemli bir aks değiştirdiği, siyasi kadroların büyük oranda yenilediği bir tarihi dönemde, hürriyet ve demokrasiyi hem müesseseleriyle hem de bundan da öncelikli olarak bir kültür, bir zihniyet meselesi olarak öncelikle dikkate değerdir. Bunun için zaruri olanı, fikri çalışma ve neşriyat olarak belirleyen cemiyet mensupları, mecmuayı da bu saiklerle neşretmişlerdir.

Mecmuada dönem tartışmalarının tamamını görmek mümkündür. Bu tartışmalarda ise liberal bir tavır alış barizce ortadadır. Yani mecmuadaki temalar çerçevesinde savunulan fikriyat, cemiyetin varlık gayesine uygun olarak liberalizmdir. Fakat bu temalar ve cemiyet beyannameleri dikkatle

incelendiğinde, buralarda liberalizmin klasik anlayışının dışında ve muhafazakâr olarak işaretleyeceğimiz birçok öge bulmak da mümkündür. Mecmuanın ilk sayısında yayınlanan cemiyet beyannamesinde hürriyet fikrine ölçülü bir yaklaşım sergilenmiş, toplumu ifsat edecek bir bireyciliğe karşı çıkmıştır. Tek Parti döneminin “*hak yok, ödev var*” anlayışı, yerini “*hak var, bedeli ise mesuliyet ve hizmet*” anlayışına bırakmış görünmektedir. Ferdietçilik ve toplumculuk arasında bir orta yol bulma arayışını iktisat meselesinin ele alınışında görmek de mümkündür. Şahsi teşebbüsü yok sayarak ferdi devlete bağımlı kılan devletçilik de, şahsi çıkarlarını toplumun ve devletin önüne koyarak toplum için tehlike olarak görülen ferdietçilik de zararlı bulunmuştur. İktisadi liberalizm savunulmakla birlikte toplumdaki dezavantajlı kesimlerin gözetilmesi önerilmiştir. Eğitimde talimin yanı sıra terbiyenin de önemine atfen söylenenler ile demokrasinin ancak ahlaki bir zeminde varlığını sürdürebileceği düşüncesi ise kültürel olarak mecmuadaki yazıların muhafazakârlığına örnektir. Özellikle Başgil’in Türkiye’de uygulanan laiklik politikasını dinsizlikle eşdeğer bulması ve maneviyata yaptığı vurgu, bahsedilen muhafazakâr öğeleri perçinlemektedir. Hatta dil tartışmalarında dahi mecmua yazarlarının her ne kadar ferdi kendi diliyle konuşma ve yazma hürriyetini savunmaları liberal bir yaklaşım olarak telakki edilse de, yine de dil devrimine bu karşı duruşun muhafazakâr bir cephesinin de var olduğu unutulmamalıdır. Sonuç olarak tüm bu söylenenlerle birlikte mecmuada liberal fikriyatın yanı sıra muhafazakâr fikriyata ait fakat daha belirsiz birçok öğenin varlığı yadsınamaz.

Hem liberal hem de muhafazakâr ideolojinin daha gevşek bir tanımlaması çerçevesinde hareket ettiğimizde mecmuadaki yazıları her iki ideoloji içerisinde değerlendirmek mümkün hale gelmektedir. Bir taraftan kişisel hak ve hürriyete alan açılımını ve iktisadi olarak belirgin bir devletçi politikadan uzaklaşılmasını arzu eden ve “modern özne” yaratımının yanı sıra “siyasal özne”yi de öne çıkaran mecmua yazılarının liberal bir söylemden beslendiği rahatlıkla ifade edilebilir. Diğer taraftan ise Tek Parti dönemi katı laiklik uygulamalarına eleştirel yaklaşan ve toplumun yerel/dinsel inanç ve pratikleriyle barışık bir siyaseti savunan, iktisadi politikaların *Büyük Buhran* sonrasına uygun olarak daha toplumcu olmasını arzu eden mecmua yazılarının muhafazakâr bir söylemden beslendiği yine rahatlıkla söylenebilir. Türkiye’nin siyasal ve sosyal düşünce geleneğinde liberalizmin klasik referanslarından ziyade daha çok mevcut iktidar uygulamalarına muhalefet geleneğinden beslendiği; muhafazakâr ideolojinin ise yine doğuş kontekstinin ötesinden ziyade yerel/dinsel pratiklerin formsal görünürlüklerinin kamusal temsiliyetiyle ilişkilendirildiği düşünülürse, *Hür Fikirler Mecmuası*’nın her iki ideolojiyi de bünyesinde barındırdığını ifade etmek yanlış olmayacaktır.

KAYNAKÇA

- Adıvar, A. A. (1948). Akademik Hürriyet. *Hür Fikirler*, 1, 5-10.
- Albayrak, M. (2014). Türkiye’de Demokrasiye Geçiş Yılları. *Ankara Barosu Dergisi*, 1.
- Alkan, İ. (1949a). Ekonomi ve Fikir Hürriyeti. *Hür Fikirler*, 3, 115-116.
- Alkan, İ. (1949b). Ekonomide Devletçilik ve Ferd Hürriyeti. *Hür Fikirler*, 4, 174-176.
- Alkan, İ. (1949c). Tetkik ve Raporlardan Azami Derece Faydalanmalıyız. *Hür Fikirler*, 10, 401-404.
- Apaydın, B. (1948). Türkçe Meselesi. *Hür Fikirler*, 1, 36-39.
- Apaydın, B. (1949a). Hürriyetin Asıl Teminatı. *Hür Fikirler*, 6-7, 243-245.
- Apaydın, B. (1949b). İnsan Hakları ve Türk Hükümeti. *Hür Fikirler*, 3, 112-114.
- Armaoğlu, F. H. (1949). Anayasamızdaki Hürriyetler. *Hür Fikirler*, 3, 131-134.
- Baban, C. (1948). Basın Hürriyeti ve İnsan Hakları Mevzuunda Yeni Telakkiler. *Hür Fikirler*, 2, 59-61.
- Başgil, A. F. (1948a). Başlarken. *Hür Fikirler*, 1, 3-4.
- Başgil, A. F. (1948b). Demokrasilerin Tehlikesi ve Çifte Meclis Usulü. *Hür Fikirler*, 2, 75-78.
- Başgil, A. F. (1949a). Demokrasi ve Mekteplerimiz. *Hür Fikirler*, 10, 391-400.
- Başgil, A. F. (1949b). Hükümetlere Dair. *Hür Fikirler*, 8, 291-297.

- Başgil, A. F. (1949c). Demokrasilerde İkinci Meclis ve Faydaları. *Hür Fikirler*, 3, 125-130.
- Başgil, A. F. (1949d). Tek Meclis Usulünün Dayandığı Esaslar. *Hür Fikirler*, 4, 165-168.
- Başgil, A. F. (2007). *Din ve Laiklik*. İstanbul: Yağmur Yayınevi.
- Birinci, M. K. (2007). *Erken Dönem Türk Demokrasisinde (1946-1950) Liberal Arayışlar Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı, Ankara.
- Cündübeyoğlu, K. (1948a). Matbuat Hürriyeti. *Hür Fikirler*, 1, 29-31.
- Cündübeyoğlu, K. (1948b). Matbuat Hürriyetimiz. *Hür Fikirler*, 2, 79-86.
- Demiray, T. (1956). *1950-1953'ün Hatıralık Fiske Taşları*. İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Demirci, A. (2005). Ali Fuat Başgil. T. Bora & M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 7: Liberalizm* içinde (s. 282-299). İstanbul: İletişim.
- Demokrasi Bir Anayasa Davasıdır (1949). *Hür Fikirler*, 11, 548-551.
- Ege, N. N. (1949a). Demokrasi Cihanından Portreler. *Hür Fikirler*, 8, 316-327.
- Ege, N. N. (1949b). Demokrasi Cihanında Kadın. *Hür Fikirler*, 10, 420-425.
- Feyzioğlu, F. N. (1949). Şahsi Hürriyetlerin Teminatı Olarak Kazai ve İdari Mercilerin İstiklali Meselesi. *Hür Fikirler*, 9, 348-357.
- Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti Haberleri (1949). *Hür Fikirler*, 8, 335-337.
- Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti'nin Beyannamesi (1948). *Hür Fikirler*, 1, 46-50.
- Hür Fikirleri Yayma Cemiyetinden (1949). Dil Meselesi Hakkında. *Hür Fikirler*, 5, 200-206.
- Kahraman, H. B. (2012). *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi II*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Kara, İ. (2012). *Din ile Modernleşme Arasında Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri*. İstanbul: Dergâh.
- Lequiller, J. (1949). Liberal Başmuharrirler Konferansı. *Hür Fikirler*, 6-7, 264-267.
- Lippmann, W. (1948). Şahsın Masuniyeti. *Hür Fikirler*, 1, 22-24.
- Mardin, Ş. (2008). *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*. İstanbul: İletişim.
- Okyar O. F. (1949). İktisadi Buhrana Dair. *Hür Fikirler*, 6-7, 252-255.
- Önder, T. (2006). Ali Fuat Başgil. T. Bora & M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 5: Muhafazakârlık* içinde (s. 291-301). İstanbul: İletişim.
- Özgür N. (1949). Münevverlerimizi Bekleyen Tehlike. *Hür Fikirler*, 4, 177-180.
- Özturanlı, M. İ. (1949a). Söz ve Fikir Hürriyeti. *Hür Fikirler*, 10, 412-415.
- Özturanlı, M. İ. (1949b). Hürriyet ve Hürriyetsizlik Karşısında Türkiye. *Hür Fikirler*, 9, 358-362.
- Sadoğlu, H. (2005). Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 7: Liberalizm*. İstanbul: İletişim.
- Savcı, B. (1948). Hürriyet ve Demokrasi Müesseselerini Tanıma Noksanimız. *Hür Fikirler*, 2, 71-74.
- Sebük, M. A. (1948). Vatandaş Hakkı ve Ceza Kanunu. *Hür Fikirler*, 2, 62-65.
- Sebük, M. A. (1949). Demokrasinin Gerçek Yolu. *Hür Fikirler*, 3, 107-111.
- Seren, Ş. (1949). Matbuat Kanunumuzun 48. Maddesi. *Hür Fikirler*, 10, 409-411.
- Tanrıöver, H. S. (1948). Demokrasinin İstikbali. *Hür Fikirler*, 2, 51-54.
- Tosun, K. (1949). Devletçilik Meselemiz. *Hür Fikirler*, 4, 185-189.
- Üniversite Kürsülerinde Tedris Hürriyeti (1948). *Hür Fikirler*, 1, 39-45.
- Yalman, A. E. (1948). 1848-1948. *Hür Fikirler*, 1, 11-15.

Yalman, A. E. (1949). Liberal Başmuharrirlerin Londra'daki Milletlerarası Toplantısı. *Hür Fikirler*, 3, 99-102.

Yetim, F. (2014). Liberal Muhafazakârlık ve Düşünsel Tutarlılık Ekseninde Faklı Bir Türkiye Entelektüeli: Ali Fuat Başgil. *Muhafazakâr Düşünce*, S. 39, Ocak-Şubat-Mart.

Yörük, A. K. (1949). Devletçilik ve Hürriyet. *Hür Fikirler*, 4, 147-157.

Zürcher, E. J. (2005). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İstanbul: İletişim.